

УДК 37.091.32:004]:[316:061.2]

Воскобойнікова-Гузєва Олена Вікторівна

Старший науковий співробітник, доктор наук із соціальних комунікацій, завідувач кафедри

Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна

o.voskoboinikova-huzieva@kubg.edu.ua

ORCID: 0000-0002-2099-0000

ВЕБІНАР ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОЕКТІВ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено аналізу ефективності проведення вебінарів як форми надання освітньої послуги та реалізації суспільно важливих проектів на прикладі діяльності Всеукраїнського громадського об'єднання «Українська бібліотечна асоціація». Асоціація розбудовує безперервну освіту, як у розумінні підвищення кваліфікації фахівців бібліотечно-інформаційної сфери, так і проводить освітні заходи, орієнтовані на актуальні для різних категорій користувачів теми. УБА має успішний досвід проектної діяльності, разом із Британською Радою в Україні бере участь у проекті «Активні громадяни», є виконавцем проекту «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек», що є складовою загального проекту Сприяння академічній доброчесності в Україні, що його реалізують Американські ради з освіти за участі Міністерства освіти і науки України та за підтримки Посольства США в Україні. Автором здійснено огляд різноманітних професійно та суспільно орієнтованих вебінарів, що реалізує УБА, зокрема таких як «Електронна книга в бібліотеці» або цикл вебінарів за проектом «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек». Основний акцент зроблено на аналізі циклу вебінарів, які відбулися у межах реалізації проекту «Бібліотеки і виборчий процес: навчаємо бібліотекарів і виборців конституційних прав» (2014 – 2015 рр.). Проект передбачав проведення тренерами головного та регіональних тренінгових центрів для бібліотекарів у кожній області України циклу з шести вебінарів, що були орієнтовані на навчання громадян України більш ефективно реалізовувати своє виборче право. В основу вебінарів було покладено діючу на той час нормативно-законодавчу базу України стосовно виборів. За статистикою проекту до такого навчання долучилося понад 5 тисяч громадян України різного віку. До сьогодні відеоархів вебінарів є загальнодоступним на ютюб каналі УБА. Автором запропоновано рекомендації для зацікавлених установ та організацій у реалізації масштабних всеукраїнських проектів, де одним з засобів комунікації та реалізації проекту виступає вебінар. Рекомендації враховують організаційну та методичну складову, наголошується на необхідності наявності в організації інфраструктури та досвіду успішної партнерської проектної діяльності.

Ключові слова: вебінар; громадські організації; громадянське суспільство; проектна діяльність; соціальні комунікації; Українська бібліотечна асоціація.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Популярність вебінару як форми професійної та наукової комунікації, надання освітньої послуги або реалізації просвітницького проекту вже майже десятиліття тільки збільшується. У такий спосіб відбувається безліч лекцій, семінарів, тренінгів та інших заходів за допомогою мережі Інтернет. Активно послуговуються такою формою комунікації заклади середньої та вищої освіти, як з освітньою, так і з профорієнтаційною метою. На безоплатній та платній основі проводять вебінари установи та організації, що здійснюють підвищення кваліфікації різних категорій освітян. Із розвитком інститутів громадянського суспільства окремим сегментом стають вебінари, які пропонуються слухачам громадськими організаціями з просвітницькою метою. Всеукраїнське громадське об'єднання «Українська бібліотечна асоціація» (далі – УБА) має великий досвід проведення всеукраїнських вебінарів як частини суспільнозначущої та професійно орієнтованої проектної діяльності. Аналіз цього досвіду здійснюється вперше і буде

корисним для вивчення закладам освіти, громадським об'єднанням, державним та приватним організаціям, що реалізують масштабні просвітницькі проекти.

Аналіз наукових досліджень. Як доводить аналіз наукових публікацій останніх років, дослідники, якими вивчалось застосування інформаційних технологій та засобів в освітньому процесі, зосереджували свою увагу на вебінарі як засобі підвищення кваліфікації викладачів [5], профорієнтаційної роботи [6], складової мережевого колаборативного навчального процесу [8] та удосконаленні технологій проведення вебінару у навчальному процесі [7]. Фахівці бібліотечно-інформаційної сфери аналізували вебінар як сучасну форму професійного спілкування [4]. Наукових публікацій, присвячених характеристиці вебінарів, що проводяться громадськими організаціями з просвітницькою або іншою метою, виявлено не було.

Формулювання мети та завдань статті. Метою статті визначено аналіз ефективності проведення вебінарів як форми надання освітньої послуги та реалізації суспільно важливих проектів на прикладі діяльності Всеукраїнського громадського об'єднання «Українська бібліотечна асоціація». В основу аналізу автором покладено проект, в реалізації якого він брав безпосередню участь в якості розробника навчально-методичних матеріалів для тренерів і змісту теоретичних матеріалів для учасників вебінару, тренера / модератора вебінару. Завданнями статті визначено: огляд різноманітних професійно та суспільно орієнтованих вебінарів, що реалізує УБА; аналіз циклу вебінарів, які відбулися у межах реалізації проекту «Бібліотеки і виборчий процес: навчаємо бібліотекарів і виборців конституційних прав», що здійснювався УБА за підтримки Посольства США в Україні у вересні 2014 р. – січні 2015 р.; вироблення рекомендацій для зацікавлених сторін у реалізації масштабних всеукраїнських проектів, одним з засобів реалізації яких може виступати вебінар.

Виклад основного матеріалу.

Всеукраїнське громадське об'єднання «Українська бібліотечна асоціація» – незалежна всеукраїнська громадська організація, що об'єднує на добровільних засадах осіб, професійно пов'язаних з бібліотечною справою або зацікавлених у її розвитку. Відповідно до стратегічних напрямів і завдань, покладених в основу Стратегії розвитку УБА на 2015–2018 роки, асоціація спрямовує свою діяльність на розвиток суспільства знань, у якому заохочуються та підтримуються інтелектуальна діяльність, освіта, творчість, інтелектуальна свобода та доступ до інформації. Опікується асоціація і розбудовою безперервної освіти, як у розумінні підвищення кваліфікації фахівців бібліотечно-інформаційної сфери, так і орієнтує своїх членів на освіту впродовж життя, освіту без кордонів, освіту за креативними моделями навчання, освіту, що розвивається на основі фундаментальних та професійних знань і міжпредметних зв'язків.

На практиці асоціацією реалізується багато партнерських проектів [2], зокрема й соціально важливих, які мають просвітницький характер та всеукраїнський масштаб охоплення. Наприклад, ВГО «Українська бібліотечна асоціація» є партнером Британської Ради в Україні у проекті «Активні громадяни», мета якого – сприяння соціальним змінам і забезпечення сталого розвитку шляхом створення і розбудови мережі молодих лідерів із залученням молодіжних організацій, які є рушіями реформ у своїх громадах. В межах цього проекту фасилітатори асоціації сприяли навчання 200 осіб у 6-ти містах України, за сприяння УБА та фінансової підтримки Британської Ради в Україні реалізовано 11 проектів соціальної дії.

УБА є також переможцем програми Європейського Союзу «Еразмус+ (Жан Моне)» та протягом 2015–2018 рр. реалізує проект «Все про Європу: читай, слухай, дізнавайся в пунктах європейської інформації в бібліотеках». УБА ініціює та підтримує розширення мережі центрів європейської інформації, створених на базі більшості обласних універсальних наукових бібліотек, і відкриття в містах і районах у всіх

областях України ста пунктів європейської інформації. З 2016 р. асоціація розгорнула діяльність у рамках проекту «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек», який спрямований на включення бібліотек різних типів, видів, підпорядкування у процес формування в суспільстві культури академічної доброчесності. Ця діяльність є частиною загального проекту Сприяння академічній доброчесності в Україні, що його реалізують Американські ради з освіти за участі Міністерства освіти і науки України та за підтримки Посольства США в Україні. В межах реалізації проекту також використовувався вебінар як засіб популяризації знань з академічної доброчесності, зокрема у січні-квітні цього року було проведено серію вебінарів для студентів, викладачів, бібліотечних та інформаційних працівників закладів освіти м. Старобільська.

Окремі освітні проекти, які реалізовувалися через проведення вебінарів, стосувалися саме підвищення кваліфікації фахівців бібліотечно-інформаційної сфери. Прикладом може стати серія вебінарів, які відбулися у 2013–2014 рр. під загальною темою «Електронна книга в бібліотеці», і охоплювали надзвичайно актуальні для бібліотекарів-практиків, виробників і провайдерів електронних читанок питання – «Електронні книги та електронні читанки: виклики для бібліотек» (861 перегляд архіву вебінару), «Шлях електронної книги в бібліотеці» (443 перегляди), «Механізми придбання та отримання е-книжок» (242 перегляди), «Облік і каталогізація е-книжок» (291 перегляд), «Як позичають е-книжки та пристрої для їх читання» (137 переглядів), «Е-книга в бібліотеці: маркетинг і реклама нової послуги» (217 переглядів). Розробники та модератори цього циклу вебінарів, визнані науковці з досвідом викладацької діяльності, засновники і активні члени асоціації – В. Пашкова, докт. іст. наук, Посольство США в Україні та Т. Ярошенко, канд. іст. наук, Національний університет «Києво-Могилянська академія».

Доволі популярними є авторські вебінари. Наприклад у лютому 2017 р. за сприяння Секції університетських бібліотек УБА відбувся авторський вебінар Т. Колесникової, директора Бібліотеки Дніпропетровського національного університету «Сервіси "Library Publishing" в університетських бібліотеках світу та України».

Отже, наведені вище приклади засвідчують, що УБА має багаторічний досвід масштабної проектної діяльності та проведення освітніх вебінарів.

На нашу думку, найуспішнішим за результатами та масштабами охоплення громадян освітньою послугою у вигляді циклу вебінарів став проект УБА «Бібліотеки і виборчий процес: навчаємо бібліотекарів і виборців конституційних прав», який проводився за підтримки Посольства США в Україні у вересні 2014 р. – січні 2015 р. Проект передбачав проведення тренерами регіональних тренінгових центрів для бібліотекарів у кожній області України циклу з шести вебінарів, що були орієнтовані на навчання громадян України віком від 18 років більш ефективно реалізовувати своє виборче право [3]. Формат вебінару був обраний для реалізації проекту з огляду на зручність для будь-якої категорії громадян, оскільки дозволяє слухачам курсу пройти навчання, не виходячи з дому, або ж користувачі бібліотек мали можливість долучитися до проведення вебінарів у бібліотеках-партнерах. Громадяни, які не мали можливості брати участь у вебінарі в реальному часі, отримали доступ до запису всього навчального циклу, який розміщувався на сайті бібліотеки-учасниці проекту від області, або на сторінці асоціації в ютюбі. Головний тренінговий центр для бібліотекарів (діє на базі Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв) та 22 бібліотеки з усіх регіонів країни (більшість з яких має у своїй структурі регіональні тренінгові центри) долучилися до реалізації цього соціально важливого просвітницького проекту. Їх представники у якості тренерів пройшли спеціальне

навчання під час семінарів на Львівському бібліотечному форумі (2014 р.), отримали підготовлені розробниками методичні матеріали.

Методичне забезпечення проекту включало:

- Тексти лекцій за темами вебінарів, списки рекомендованих джерел, у т.ч. доступних через інтернет;
- Базові презентації до вебінарів;
- Методичні рекомендації щодо технічних аспектів проведення вебінарів на базі регіональних тренінгових центрів;
- Додаткові матеріали (презентації, фото, відео).

Структурно цикл вебінарів був поділений на теми: «Вибори як елемент демократії. Виборчі права громадян України та механізми їхньої реалізації», «Нормативно-правова база виборчого процесу. Діяльність Центральної виборчої комісії», «Вибори Президента України», «Вибори народних депутатів до Верховної Ради України», «Вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», «Можливі порушення виборчих прав громадян. Способи захисту і відповідальність». В основу було покладено діюче законодавство з вищезазначених питань. Зокрема, активно використовувалися окремі статті Конституції України; Закон України «Про вибори Президента України» (1999 р., із змінами і доповненнями); Закон України «Про вибори народних депутатів України» (2012 р., із змінами і доповненнями); Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (2010 р., із змінами і доповненнями); Закон України «Про всеукраїнський референдум» (2012 р.); Закон України «Про Центральну виборчу комісію» (2004 р., із змінами і доповненнями); Закон України «Про Державний реєстр виборців» (2007 р., із змінами і доповненнями) та інші законодавчі акти. Зверталась увага слухачів (особливо в межах теми про нормативне забезпечення виборчого процесу) на законодавчі акти, що впливають на організацію виборчого процесу – Закон України «Про інформацію» (1992 р.), Закон України «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.), Закон України «Про звернення громадян» (1996 р.), Закон України «Про державну службу» (1993 р.), Закон України «Про політичні партії в Україні» (2001 р.), Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011 р.) тощо.

Змістовно кожен з вебінарів сприяв засвоєнню слухачами інституційного механізму забезпечення виборчих прав громадян України. Йдеться про діяльність та межі повноважень органів та організацій, спеціальною компетенцією або статутним завданням яких є забезпечення виборчих прав громадян. До цього механізму входять органи всіх гілок влади: законодавчої – Верховна Рада України; виконавчої – Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації; судової – всі суди, які входять в судову систему, Президент України як глава держави; контрольно-наглядові органи – Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Центральна виборча комісія, Рахункова палата України, органи прокуратури, а також органи місцевого самоврядування та інші інституції.

Тривалість вебінарів не перевищувала 1 годину для одного вебінару. Робота тренера передбачала ознайомлення аудиторії з основними положеннями законодавчої бази з визначених питань, проведення опитування слухачів, коментування виникаючих питань та дописів користувачів. Кожен вебінар було рекомендовано завершувати бліц-опитуванням, яке включало кілька оціночних питань:

1. Яку нову інформацію, знання ви отримали під час вебінару?
2. Яким чином вплине участь у цьому вебінарі на реалізацію вашого виборчого права?

3. Як ви оцінюєте таку бібліотечну послугу як вебінар?

Слід відзначити, що вебінари на базі Головного тренінгового центру проводили самі розробники, досвідчені викладачі та тренери – Я. Сошинська (канд. іст. наук, доцент НТУ КПП, виконавчий директор УБА), О. Бруй (член УБА, на той час – заступник директора Національної наукової медичної бібліотеки України) та О. Воскобойнікова-Гузєва (докт. наук із соціал. ком., на той час – провідний науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, член УБА), зовнішні тренери до ГТЦ не запрошувалися, цикл був розрахований на слухачів з Києва та Київської області. Для проведення окремих вебінарів з циклу бібліотеками-учасницями проекту запрошувалися зовнішні фахівці – викладачі закладів вищої освіти, юристи-практики, представники громадських організацій та рухів, які у свою чергу могли використовувати власні презентаційні матеріали, але мали дуже чітко дотримуватися заявленої тематики.

До сьогодні записи усіх вебінарів, що відбулися на базі ГТЦ, доступні на сторінці асоціації в ютюб (<https://www.youtube.com/user/ukrbibl/>), розділ «Вебінари «Бібліотека і виборчий процес»». На 09.11.2018 р. найбільше переглядів – 255, мав рекламний ролик, створений за підтримки відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні, зміст якого орієнтований на впровадження європейських принципів та цивілізованих норм політичної культури, закликає громадян до більш ефективної реалізації свого виборчого права. Запис вебінару з теми «Вибори як елемент демократії. Виборчі права громадян України та механізми їхньої реалізації» нараховує 142 переглядів; теми «Вибори народних депутатів до Верховної Ради України» – 73 переглядів; теми «Нормативно-правова база виборчого процесу. Діяльність Центральної виборчої комісії» – 36 переглядів; теми «Вибори Президента України» – 25 переглядів; тема «Можливі порушення виборчих прав громадян. Способи захисту і відповідальність» – 16 переглядів. Статистика переглядів архіву вебінарів (також є на ютюб) однієї з бібліотек учасниць – Чернігівської ОУНБ імені В. Г. Короленка, свідчить, що 1 тему було переглянуто користувачами 673 рази; 2 тему – 18; 3 тему – 34; 4 тему – 18; 5 тему – 36; 6 тему – 49.

Загалом, з урахуванням слухачів, які долучалися до проекту в усіх регіонах країни, у вебінарах «Бібліотеки і виборчий процес: навчаємо бібліотекарів і виборців конституційних прав» взяли більше 5 тисяч українців.

Висновки та рекомендації. Ідея проведення просвітницьких вебінарів з метою популяризації знань щодо виборів та виборчого процесу виявилася свого часу дуже продуктивною і була успішно реалізована ВГО «Українська бібліотечна асоціація» за підтримки Посольства США в Україні. Тематика виборів актуалізується з певною періодичністю і перш за все пов'язана із загально політичними процесами в країні. У процесі виборів відбувається політична соціалізація населення, розвиток його політичної свідомості та політичної участі. У ході виборчого процесу різко розширюється потік політичної інформації і пропаганди, активізується різноманітна політико-освітня робота, концентрується увага людей на актуальних політичних проблемах та альтернативних шляхах їх вирішення. Тому в цей період громадяни особливо інтенсивно засвоюють політичні цінності та норми, набувають політичні навички та досвід. Участь у цьому процесі громадських організацій може бути дуже активна, зокрема і в аспекті освітніх заходів.

Представлений у статті досвід має дуже важливе організаційно-методичне підґрунтя, яке слід враховувати іншим установам, організаціям, компаніям та тренінговим центрам, у разі обрання ними схожої тематики для проведення тренінгів та вебінарів напередодні виборів будь-якого рівня. По-перше, високий фаховий та науковий рівень авторів-розробників структури і змісту вебінарів; по-друге,

актуалізація тематики відповідно до змін у чинному законодавстві країни; якісне методичне забезпечення майбутніх тренерів на місцях (у разі широкого регіонального охоплення проекту), їх відповідне завданням проекту навчання та методичний і технологічний супровід у разі потреби протягом усього проекту; аналіз результатів. Не менш вагомою складовою успіху представленого проекту стала наявність інфраструктури – головного та регіональних тренінгових центрів, які вже мали персонал досвідчених тренерів / модераторів та відповідне матеріально-технічне забезпечення, що дозволило провести цикл вебінарів згідно із заявленими графіками, створити відеоархіви, які можна використовувати в освітньому процесі і сьогодні. Третью складову успіху цього проекту, на нашу думку, слід визначити як соціально відповідальне партнерство. Саме багаторічний досвід партнерських проектів та відповідальне ставлення до їх реалізації дозволив асоціації здійснити такий масштабний проект, заснований на просвітницьких вебінарах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вебінари «Бібліотека і виборчий процес» [Електронний ресурс]. URL : <https://www.youtube.com/user/ukrbibl/> (дата звернення: 09.11.2018).
2. Воскобойнікова-Гузева О., Сошинська Я. Партнерство для розвитку УБА: лідерство та відповідальність. Бібліотека : бюл. Укр. бібл. асоц. 2017. № 4 (груд.). С. 2.
3. Воскобойнікова-Гузева О. Проект Української бібліотечної асоціації «Бібліотеки і виборчий процес» як приклад соціального партнерства. Всеукраїнська наук.-практ. конференція «Бібліотека – територія єдності» : збірник матеріалів. Електрон. вид. Київ : УБА, 2014. С.73-76.
4. Людвік Н., Шевченко О. Вебінар як нова форма професійного спілкування. Бібліотечна планета. 2012. № 1. С. 19-22.
5. Морзе Н. В., Кочарян А. Б., Варченко-Троценко Л. О. Вебінари як засіб підвищення кваліфікації викладачів. Інформаційні технології і засоби навчання. 2014. Т. 42, вип. 4. С. 118-130.
6. Мосійчук В. С., Руденко Н. М., Процько І. В. Досвід застосування вебінарів у профорієнтаційній роботі серед абітурієнтів. Інформаційні технології і засоби навчання. 2014. Т. 40, вип. 2. С. 115-125.
7. Сантюрова М. В. Технологія проведення вебінару в навчальному процесі за допомогою використання сучасних медійних ресурсів. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. 2018. Вип. 82 (2). С. 181-184.
8. Словінська О. Д. Вебінар як різновид електронної веб-конференції та його місце у мережевому колаборативному навчальному процесі. Інформаційні технології в освіті. 2013. Вип. 17. С. 173-177.

Матеріал надійшов до редакції 21.11.2018

THE WEBINAR AS MEANS OF REALIZATION OF EDUCATIONAL PROJECTS OF PUBLIC ORGANIZATION

Olena Voskoboinikova-Huzieva

Senior Researcher, Doctor of Sciences in Social Communications,
Head of Department
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine
o.voskoboinikova-huzieva@kubg.edu.ua
ORCID: 0000-0002-2099-0000

Abstract. The article is sanctified to the analysis of efficiency of realization of вебінарів as forms of grant of educational service and realization publicly of important projects on the example of activity of the Allukrainian public association the “Ukrainian library association”. An association develops continuous education, both in understanding of in-plant training of specialists of library-informative sphere and conducts the educational measures oriented to the actual for the different categories of user themes. ULA has successful experience of project activity, together with British Advice in Ukraine participates in a project the “Active citizens”, is the performer of project “Culture of academic respectability: role of libraries” that are the constituent of general project of Assistance to academic respectability in Ukraine, that he will be realized by American advices from education at participation of Department of education and science of Ukraine and at support of Embassy of the USA in Ukraine. An author is carry out the review of various professionally and publicly oriented, that will realize ULA, in particular such as a “e-book in a library” or cycle of webinar on a project “Culture of academic respectability: role of libraries”. A basic accent is done on the analysis of cycle of webinar, that took place within the limits of realization of the project “Library and electoral process: teach librarians and electors of constitutional rights” (2014 - 2015). A project envisaged realization trainers main and regional тренінгових centers for librarians in every area of Ukraine of cycle from six webinar, that were oriented to the studies of citizens of Ukraine more effectively to realize the right to vote. In basis of webinar the operating by then normatively-legislative base of Ukraine was fixed in relation to elections. On statistics of project to such studies the over 5 thousand citizens of Ukraine became familiar with different age. Until now a videoarchive of webinar is accessible on youtube channel ULA. An author is offer recommendations for the interested establishments and organizations in realization of scale allukrainian projects, where one of facilities of communication and realization of project webinar comes forward. Recommendations take into account an organizational and methodical constituent, it is marked on the necessity of presence in organization of infrastructure and experience of successful partner project activity.

Keywords: webinar; public organization; civil society; project activity; social communications; Ukrainian Library Association

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. The webinar «Library and electoral process» (2018). <https://www.youtube.com/user/ukrbibl/>. (in Ukrainian).
2. Voskoboinikova-Huzieva, O. & Soshynska, Y. (2017). Partnership for development of ULA: leadership and responsibility. *BiblioTeka*. 4. 2. (in Ukrainian).
3. Voskoboinikova-Huzieva, O. (2014). A project of the Ukrainian library association of "Library and electoral process" are as an example of social partnership. *Biblioteka – Terytoriiia Yednosti*. Kyiv: ULA. 73-76. (in Ukrainian).
4. Ludvik, N. & Shevchenko, O. (2012). The webinar as a new form of professional communication. *Bibliotekna Planeta*. 1. 19-22. (in Ukrainian).
5. Morze, N., Kocharian, B. & Varchenko-Trotsenko, L. (2014). Webinars as means of in-plant training of teachers. *Informatsiini Tekhnolohii I Zasoby Navchannia*. 42. 118-130. (in Ukrainian).
6. Mosiichuk, V., Rudenko, N. & Protsko, I. (2014). Experience of application of webinars is in professional orientation work among university entrants. *Informatsiini Tekhnolohii I Zasoby Navchannia*. 40. 115-125. (in Ukrainian).
7. Santiurova, M. (2018). Technology of realization of webinar is in an educational process by means of the use of modern media resources. *Zbirnyk Naukovykh Prats. Pedahohichni Nauky*. 82 (2). 181-184. (in Ukrainian).
8. Slovinska, O. (2013). The webinar as a form of electronic web-conference and his place in network coloborative education process. *Informatsiini Tekhnolohii V Osviti*. 17. 173-177. (in Ukrainian).